

HUBERT MAZUR – KIELCE

[Recenzja]: Weronika Pawłowicz, *Księgozbiory polskiego duchowieństwa katolickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 r.)*, Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach Nr 52, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2009, ss. 429.

„Boskim więc są darem dla umysłu ludzkiego księgi, darem, od którego nic lepiej nie może ożywić pamięci i umysłu”¹. Tak pojmowana książka przez stulecia swej historii „stanowiła [...] niezaprzeczalny i najważniejszy bodaj wyznacznik poziomu kultury intelektualnej jednostki, bądź grupy społecznej”². W czasach średniowiecznych i wczesnonowożytnych jej posiadanie świadczyło nie tylko o statusie społecznym i majątkowym, ale przede wszystkim wskazywało na wysoki poziom duchowy i intelektualny jej właścicieli. W pierwszej połowie XIX w. gromadzenie książek nadal było wskaźnikiem ogólnego rozwoju kulturalnego i dowodem uczestnictwa we wciąż elitarniej kulturze druku³.

Znaczenie badań nad kościelnymi bibliotekami zarówno instytucjonalnymi, jak i księgozbiorami prywatnymi duchowieństwa, determinuje fakt, że służą one poznaniu kultury umysłowej i kondycji duchowej, jak również codziennej pracy pastoralnej kleru. Poznanie źródeł inspiracji intelektualnej duchownych jest o tyle istotne, że grupa ta przez stulecia kształtowała światopogląd mas społecznych. Zdaniem Anny Dymmel „poniższe dociekania wpisują się w badania nad kulturą materialną i życiem codziennym społeczeństwa polskiego [...], a idąc dalej [...] można stawiać pytania o modele konsumpcji, standard i styl życia wybranych grup społecznych”⁴.

¹ J. A. Komensky, *Mowa o książkach czyli o sprawnym posługiwaniu się tym najprzedniejszym instrumentem kształcenia umysłów*, Kraków 1957, s. 12.

² H. Mazur, *Księgozbiory duchowieństwa parafialnego w świetle akt Kontroli Skarbowej przy Sądach Guberni Radomskiej w Kielcach*, w: *Spoleczeństwo i kultura w regionie świętokrzyskim w XIX i XX wieku*, red. U. Oettingen, J. Szczepański, Kielce 2009, s. 35.

³ A. Dymmel, *Lubelscy notariusze pierwszej połowy XIX wieku w świecie książek*, w: *Notariat na ziemiach polskich w XIX-XX w. Ustawodawstwo. Edukacja. Piśmiennictwo*, red. S. Piątkowski, K. Skupieński, Radom 2006, s. 53.

⁴ A. Dymmel, *Akta notarialne w badaniach bibliologa*, w: *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX-XX wieku*, red. S. Piątkowski, K. Skupieński, Radom 2004, s. 27.

Książka Weroniki Pawłowicz reprezentuje nurt ważnych, ale rzadko w Polsce podejmowanych badań nad księgozbiorami kościelnymi. O ile coraz częściej ukazują się prace poświęcone bibliotekom instytucjonalnym Kościoła katolickiego – katedralnym, kolegiackim czy kapitulnym, parafialnym i wreszcie klasztornym⁵, to kolekcje prywatne jawią się nadal jako dość słabo przebadane⁶, zwłaszcza w odniesieniu do okresu porozbiorowego⁷.

Prezentowana publikacja liczy 429 stron i składa się z poprzedzonego wykazem skrótów wstępu, dziewięciu rozdziałów, podsumowania, bibliografii, oraz spisu tabel i spisu wykresów. Całość pracy zamyka streszczenie w języku włoskim.

⁵ W ciągu ostatnich pięciu lat ukazały się m.in. prace: T. Moskal, *Biblioteki parafialne w archidiakonacie sandomierskim w XVIII wieku*, Sandomierz 2005; S. Zabraniak, *Biblioteki kościelne w archidiakonacie wieluńskim w świetle wizytacji XVI-XVIII w.*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 84 (2005) s. 361-372; P. Kardys, *Biblioteka przy kościele kolegiackim w Kurzelowie w okresie staropolskim*, „Roczniki Humanistyczne”, 53 (2005) z. 2, s. 33-45; M. Polińska, *Biblioteka klasztorna ojców franciszkanów w Kaliszu*, „Lignum Vitae”, 6 (2005) s. 381-387; P. Skalski, *Biblioteka klasztoru paulinów w Krakowie na Skalce do połowy XIX wieku*, „Studia Claromontana”, 23 (2005) s. 273-564; Z. Larendowicz, *Biblioteka Klasztoru Ojców Bernardynów w Leżajsku*, Kraków 2007; J. Marszałska, *Biblioteka opactwa Cystersów w Szczyrzycu do końca XIX wieku. Dziedzictwo wieków*, Tarnów 2007; J. Szady, *Biblioteki parafialne w prepozyturze wiślickiej w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2008; H. Mazur, *Biblioteki parafialne w dekanacie Książ Wielki w drugiej połowie XVIII wieku*, ABMK, 88 (2008) s. 108-131.

⁶ Dla kolekcji okresu przedrozbiorowego będą to min. publikacje: L. Grzebień, *Biblioteka biskupa Hieronima Rozrażewskiego*, ABMK, 22 (1975) s. 223-281; L. Hajdukiewicz, *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie Piotra Tomickiego na tle jego działalności kulturalnej*, Wrocław 1961; J. Kracik, *Biblioteki parafialne a prywatne księgozbiory duchowieństwa. Dekanat Nowa Góra w XVII-XVIII wieku*, ABMK, 32 (1976) s. 249-271; J. Mandziuk, *Duchowni bibliofile na Śląsku w XVII wieku*, „Sobótka”, (1987) nr 2, s. 199-221.

⁷ J. Mandziuk, *Zainteresowania bibliofilskie Henryka II Förstera, biskupa wrocławskiego (1853-1881)*, w: *Kościół na drogach historii. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Doktorowi Tadeuszowi Śliwie*, Kraków-Lwów 1999; Mazur, *Księgozbiory duchowieństwa*; W. Pawłowicz, *U źródeł Biblioteki Dekanatu w Cieszynie – kolekcja księdza Antoniego Alojzego Löhna*, „Pamiętnik Cieszyński”, 10 (1995) s. 18-23; Taż, *Ślady księgozbiorów księży – uczonych śląskich w Bibliotece Diecezjalnej w Katowicach*, w: *Książka na Śląsku w latach 1945-1956. Zarys problematyki*, red. M. Pawłowiczowa, Katowice 1997, s. 253-263; Taż, *Księgozbiory kapłanów śląskich XIX i XX w.*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 38 (2005) z. 2, s. 421-438; Taż, *Wokół księgozbiorów kapłańskich na Śląsku w XIX i XX wieku*, w: *Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce. Historia i współczesność*, red. H. Olszar, B. Warząchowska, Katowice 2009, s. 63-77; Taż, *Biskup Arkadiusz Lisiecki – człowiek, który kochał książki i cenił naukę*, w: „*Aby wszyscy byli jedno – Damit alle Eins sein*”. *W osiemdziesiątą rocznicę śmierci biskupa katowickiego Arkadiusza Lisieckiego*, red. I. Celary, Katowice 2010, s. 87-108; K. Rulka, *Księgozbiory profesorów Wrocławskiego Seminarium Duchownego w bibliotece seminaryjnej*, w: *W służbie Kościołowi i nauce jubileuszowej dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Olejnikowi*, Włocławek 1994, s. 185-197.

Autorka, we wstępie jako cel opracowania, wskazała odtworzenie zawartości kolekcji książek zgromadzonych przez najwybitniejszych i najbardziej zasłużonych duchownych Śląska w drugiej połowie XIX i początku XX wieku. Badania objęto księgozbiory tych kapłanów, którzy w sposób szczególnie zapisali się na kartach historii Śląska jako działacze społeczni i polityczni, a zwłaszcza jako wybitni przedstawiciele świata nauki, literatury i kultury. Do tego grona zaliczeni zostali: ks. Adolf Hytrek, ks. dr Franciszek Brudniok, ks. Aleksander Skowroński, ks. Jan Kudera, bp Arkadiusz Lisiecki, bł. Emil Szramek. Weronika Pawłowicz przybliżyła też czytelnikom charakter i sposób prowadzonych prac badawczych nad zachowanymi częściowo kolekcjami. Podstawą przygotowania publikacji stało się przejrzanie ok. 50 tysięcy woluminów, mające na celu odnalezienie książek noszących znaki własnościowe sześciu księży. Zastosowano dwie metody badawcze: proweniencyjną i bibliograficzną. Co istotne Autorka zadała sobie trud przeprowadzenia kwerend archiwalnych w Archiwum Państwowym w Katowicach, Archiwum Państwowym w Poznaniu i Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach, w poszukiwaniu wszelkich dokumentów, mogących świadczyć o gromadzeniu i posiadaniu książek przez wspomnianych wyżej duchownych.

We wstępie przedstawiony został ponadto pokrótce dotychczasowy stan badań nad bibliotekami kościelnymi i prywatnymi księgozbiorami duchowieństwa. Obowiązkiem recenzenta jest zwrócenie uwagi na kilka braków bibliograficznych. W omawianej pracy Autorka nie uwzględniła dwóch artykułów poświęconych prywatnym kolekcjom niższego duchowieństwa w okresie przedrozbiorowym. Pierwszy z nich autorstwa Dariusza Głównki traktuje o księgozbiorach kapłanów śląskich⁸, drugi pióra Beaty Janik poświęcony jest bibliotekom księży okolic Jasła⁹. Zabrakło także publikacji, których przedmiotem są kolekcje książek należące do hierarchów Kościoła. Wspomnieć tu więc trzeba artykuły Aleksandry Ochmańskiej o księgozbiorze biskupa Jana Lubrańskiego¹⁰ i Kazimierza Rulki, który dokonał analizy biblioteki Henryka Kossowskiego¹¹. Wśród licznie cytowanych publikacji Józefa Mandziuka zwraca uwagę nieobecność artykułów charakteryzujących księżnice należące do biskupów wrocławskich: Karola Franciszka Neandra¹² kardynała Melchiora Diepenbrocka¹³.

⁸ D. Głównka, *Księgozbiory duchowieństwa plockiego w XVIII w.*, „Kwartalnik Historyczny”, 2 (1995) s. 15-26.

⁹ B. Janik, *Prywatne księgozbiory duchowieństwa okolic Jasła w okresie XVII i XVIII w. zachowane w bibliotece klasztornej oo. franciszkanów w Bieczu*, „Rocznik Jasielski”, 5 (2003) s. 60-62.

¹⁰ A. Ochmańska, *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie biskupa poznańskiego Jana Lubrańskiego*, „Biblioteka”, 5 (2001) s. 7-16.

¹¹ K. Rulka, *Księgozbiór biskupa Henryka Kossowskiego*, „Zeszyty Naukowe Włocławskiego Towarzystwa Naukowego”, 1 (1998) s. 41-62.

¹² J. Mandziuk, *Księgozbiór Karola Franciszka Neandra biskupa sufragana wrocławskiego (1626-1693). Analiza zawartości*, w: «*Misericordia et Veritas*». *Księga pamiątkowa ku czci księdza biskupa Wincentego Urbana*, red. J. Mandziuk, J. Pater, Wrocław 1986, s. 179-236

¹³ Tenże, *Księgozbiór Melchiora kardynała Diepenbrocka, księcia-biskupa wrocławskiego (1798-1853)*, „Saeculum Christianum”, 11 (2004) nr 1, s. 53-84.

Rozdział pierwszy recenzowanej pracy stanowi krótki rys historii bibliotek kościelnych i prywatnych oraz dzieje idei ich tworzenia. Autorka nie poprzestała na omówieniu roli książki wyłącznie w kościele rzymskokatolickim, ale zasygnalizowała ten problem również w odniesieniu do kościołów reformowanych. Nieco więcej uwagi poświęcono motywom gromadzenia książek i „historii myśli kolekcjonerskiej”. Weronika Pawłowicz zebrała kilka przykładów postanowień synodalnych i biskupich nakazujących kapłanom posiadanie odpowiedniej lektury oraz wypowiedzi uczonych kapłanów niemieckich zalecających zaopatrywanie się w książki, w tym przede wszystkim J. B. Kriera i M. Heimbuchera.

Przedmiotem rozdziału drugiego są dzieje Kościoła katolickiego na Śląsku w XIX i XX wieku. Następnie Autorka omówiła krótko dzieje książki na terenie wymienionej wyżej krainy historycznej akcentując szczególną rolę Cieszyna. W dalszej części rozdziału drugiego Weronika Pawłowicz przybliżyła dzieje oraz zbiory Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego, Biblioteki Kurii Diecezjalnej i Biblioteki Śląskiej, czyli tych księżnic, w których można odnaleźć ślady istnienia księgozbiorów duchowieństwa śląskiego.

Rozdział trzeci to ogólna i pobieżna charakterystyka kolekcji kilku śląskich kapłanów żyjących i działających w XIX i XX stuleciu. Posłużyła ona Autorce jako tło do prezentacji najważniejszych źródeł, służących badaniom nad księgozbiorami historycznymi. Wskazane zatem zostały spisy inwentaryczne książek, przekazy literackie, relacje świadków, korespondencja, testamenty, rachunki, itp. Niezależnie od możliwości poznawczych archiwaliów i różnych innych form przekazu, Autorka uznała, że „najistotniejszym jednak źródłem informacji o posiadaczu są same książki, określają go bowiem jako czytelnika”¹⁴.

Zasadniczą częścią opracowania są rozdziały od czwartego do dziewiątego traktujące o księgozbiorach poszczególnych duchownych śląskich. W każdym z nich przedstawiono w pierwszej kolejności życiorys kapłana, ze zwróceniem szczególnej uwagi na jego edukację, związki z Polską oraz działalność naukową, społeczną, polityczną czy literacką. Weronika Pawłowicz starała się także akcentować rolę każdego z księży w dziejach Śląska oraz jego zainteresowania historią i kulturą tej krainy historycznej. Kluczową częścią każdego z rozdziałów jest charakterystyka biblioteki danego kapłana pod kątem tematycznym, językowym, chronologicznym, typograficznym i formalnym. W pierwszej kolejności Autorka referowała zagadnienie znaków proveniencyjnych na odnalezionych w śląskich księżnicach dziełach i problem narastania kolekcji. To pozwoliło niekiedy na ustalenia sposobów wzbogacania księgozbioru. Następnie Weronika Pawłowicz przybliżyła charakter tematyczny kolekcji i dokonała jej klasyfikacji gatunkowej, zwracając uwagę czytelnika na rodzaj literatury, która dominowała w danym księgozbiorze. Każdorazowo eksponowane były pozycje związane z historią i kulturą Polski i Śląska. Celem każdego z rozdziałów było wykazanie związków pomiędzy tematyką zbioru, a wykształceniem, zainteresowaniami i działalnością jego właściciela. Druki poddano analizie także pod kątem języka oraz dat i miejsc ich

¹⁴ W. Pawłowicz, *Księgozbiory polskiego duchowieństwa katolickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 r.)*, Katowice 2009, s. 45.

wydania, a ustalenia podano w przystępnej formie tabel i wykresów. Ciekawe uwagi poczyniono również co do wyglądu zachowanych książek, omawiając ich oprawy i napisy. Wszystkie z wymienionych wyżej rozdziałów zamykają spisy odnalezionych książek z podziałem na rękopisy, starodruki oraz druki XIX i XX wieczne. Wykazy zawierają szczegółowe opisy poszczególnych pozycji. Zamieszczono w nich także noty proveniencyjne, notatki, zapisy czy dedykacje. Posługiwanie się spisami ułatwia wykaz skrótów. Niestety pominięto w nim kilka skrótów stosowanych w opisach bibliograficznych książek: *przyd.*, *ded.*, *opr.*, *współopr.*

W rozdziale czwartym dokonano analizy odnalezionych książek z kolekcji księdza Adolfa Hytrka (1853-1899), archeologa i proboszcza w Szymiszowie. Omawiany kapłan zgromadził bogaty księgozbiór, jednak w śląskich bibliotekach odnaleziono zaledwie 109 dzieł w 121 woluminach. W kolekcji znajdowały się rzecz jasna książki o tematyce teologicznej, ale dominowały dzieła historyczne. Szczególnie bogato reprezentowana była historia Kościoła. Liczne prace dotyczyły dziejów Polski i Śląska.

Do wykształconych duchownych należał ks. dr Franciszek Brudniok (1857-1926), którego życiorys i księgozbiór omówiony został w rozdziale piątym. Wspomniany duchowny począwszy od 1900 r. przez 23 lata pełnił funkcje proboszcza parafii św. Antoniego w Rybniku. Ks. Franciszek Brudniok zgromadził pokaźny księgozbiór, który po jego śmierci zakupiła kuria biskupia. Udało odnaleźć się 887 należących do niego dzieł w 1438 woluminach, co stanowi zaledwie niewielką część obszerniej biblioteki. Znajdowała się niej przeważnie literatura teologiczna, zwłaszcza z zakresu dogmatyki, moralistyki i ascetyki. Sporo było opracowań historycznych oraz rzymskiej i greckiej klasyki. Omawiany duchowny zlecał introligatorowi jednakową oprawę wszystkich dzieł w czarną skórę lub półskórek z wytłoczonymi złożonymi literami.

Kolejny, szósty rozdział poświęcony został proboszczowi w Lgocie i Mikołowie księdzu Aleksandrowi Skowrońskiemu (1863-1934) i pozostałej po nim bibliotece. O losach swego bogatego księgozbioru ks. Skowroński zdecydował w testamencie z 1926 r., w którym dzieła teologiczne zapisał Bibliotece Śląskiego Seminarium Duchownego. Odnaleziono 8 rękopisów, 2 starodruki, 239 książek należących do wspomnianego kapłana. W kolekcji tej wyróżnia się zbiór rękopiśmienny, zwłaszcza materiały dokumentujące jego działalność oraz korespondencja. Odnalezione książki prezentują szeroką gamę tematyczną. Poza liczną literaturą teologiczną, wiele publikacji dotyczących dziejów i kultury Śląska, a zwłaszcza historii kościoła na tym terenie. Zwracają uwagę prace traktujące o współczesnych sprawach Śląska. Obecność dzieł poetyckich, nie dziwi, bowiem ks. Skowroński nie tylko był duszpasterzem, ale także poetą.

Ks. Jan Kudera (1872-1943), o którym traktuje rozdział siódmy recenzowanej pracy, proboszcz parafii w Brzezince oraz dziekan dekanatu myśłowickiego, czynnie angażował się w życie społeczne i naukowe, publikując prace biograficzne, historyczne religijne. Zgodnie z testamentem jego bogaty księgozbiór miał pozostać w parafii lub zostać przekazany do biblioteki diecezjalnej. Niestety kolekcja ta po śmierci kapłana została rozproszona. W bibliotekach śląskich odnale-

ziono 103 rękopisy, 3 starodruki i 355 dzieł wydanych w XIX i XX w. należących do księdza Kudery. Księgozbiór tworzyły liczne książki o tematyce religijnej reprezentujące dogmatykę, liturgikę, historię kościoła, patrystykę, prawo kanoniczne. Bogata była także literatura poświęcona dziejom Śląska i historii Kościoła na Śląsku. Janowi Kuderze bliskie były zapewne sprawy polskie, skoro posiadał w swej księżnicy dzieła traktujące o polskiej historii, geografii, kulturze, literaturze i języku.

Rozdział ósmy przybliży postać i księgozbiór ks. Arkadiusza Lisieckiego (1880-1930), kanonika kapituły kolegiackiej w Poznaniu, proboszcza i dziekana w Bninie, profesora w Seminarium Duchowym w Gnieźnie, a od 1926 r. biskupa śląskiego. Ks. Lisiecki czynnie angażował się w działalność oświatową i społeczną, min. zakładając czytelnie i biblioteki ludowe. Działal na polu naukowym przygotowując katalog rękopisów Biblioteki Seminarium Duchowego w Gnieźnie i publikując m. in. monografię „Konstantyn Wielki”. Cześć księgozbioru biskupa Lisieckiego, w liczbie 348 dzieł wyodrębniono w śląskich bibliotekach. Kolekcja ta ułożona była systematycznie, o czym świadczą naklejone na książki karteczki z naniesionymi ręcznie przydziałami. Wyróżnił on min. następujące działy: biblistkę, dzieła encyklopedyczne i słowniki, filologię z historią kultury, etykę, historię, katechetykę, historię sztuki, patrystykę, nauki społeczne, teologię. W zbiorze tym dominowała literatura teologiczna, zwłaszcza pozycje patrologiczne. Odnaleziono kilkanaście edycji biblii. Bp Lisiecki zgromadził znaczną liczbę dzieł filozoficznych, gramatycznych, wydawnictw encyklopedycznych i słownikowych. Czytywał także pozycje z zakresu historii Kościoła, prawa kanonicznego, historii, literatury, historii sztuki i kultury.

Beatyfikowany przez Jana Pawła II w 1999 r. ks. dr Emil Szramek (1887-1942), kolejno wikary w Tychach i proboszcz parafii mariackiej w Katowicach, to postać której dotyczy ostatni, dziewiąty rozdział recenzowanej pracy. Zasadą duchownego jest budowa katedry katowickiej oraz utworzenie archiwum diecezjalnego w Katowicach. Ks. Szramek zasłynął też jako działacz na polu kultury, mecenas sztuki, kolekcjoner książek. Zebrał on pokaźny zbiór książek, liczący około 10 tys. woluminów, który po jego śmierci został niestety rozgrabiony i rozproszony. W bibliotekach śląskich odnaleziono zaledwie 323 pozycje w 329 woluminach należące dawniej do ks. Emila Szramka. Większość książek w omawianej kolekcji stanowiły prace poświęcone problematyce śląskiej – historii, geografii regionu, dziejom Kościoła. Liczne były też dzieła literackie oraz publikacje poświęcone filozofii, sztuce, pedagogice, historii, liczne utwory literackie.

Nie wdając się w tym miejscu w analizę każdej z kolekcji, przejść należy do uwag finalnych Autorki zawartych w podsumowaniu. Analiza dat wydań odnalezionych druków wchodzących w skład omawianych księgozbiorów dowodzi dbałości duchownych o uzupełnianie i uaktualnianie swoich bibliotek. Cechą wszystkich omówionych kolekcji jest znaczna liczba dzieł wydanych w języku niemieckim, co nie dziwi biorąc pod uwagę fakt, że będący przedmiotem opracowania księża studiowali we Wrocławiu, a językiem urzędowym na tych ternach był właśnie niemiecki. Weronika Pawłowicz w podsumowaniu wyciągnęła też wnioski dotyczące funkcji analizowanych kolekcji. Niezaskakującą jest opinia, że „bi-

bioteka umożliwiała rozwój osobisty każdego kapłana”, i że „książki gromadzone były jako źródło wiedzy teologicznej – służyły jako podręczniki w czasie studiów i jako pomoc podczas pracy duszpasterskiej”¹⁵. Co ważniejsze w recenzowanej książce udało się dowieść, że księgozbiory prywatne śląskich duchownych były istotnym, jeśli nie najważniejszym narzędziem w ich pracy naukowej, kulturalnej, literackiej, społecznej, politycznej i patriotycznej. Autorka w uwagach końcowych podkreśliła też indywidualne podejście każdego z księży do gromadzenia i wykorzystywania książek, co rzutowało na zawartość biblioteki. Księgozbiory tym samym stanowiły swoiste zwierciadło, w którym odbijały się zainteresowania, potrzeby intelektualne, poziom wykształcenia, a przede wszystkim aktywność społeczna, kulturalna, naukowa czy polityczna kapłanów.

Lekturę recenzowanego opracowania ułatwia niewątpliwie jego przystępny i prosty język, w którym zachowane jednak zostały wszelkie standardy właściwe pracy naukowej. Żadnych zastrzeżeń budzić nie może gruntownie przemyślana, jasna i przejrzysta konstrukcja publikacji. Pewien niedosyt mogą natomiast wywoływać dwa pierwsze rozdziały, które sprawiają wrażenie nieco lakonicznych i pobieżnie traktujących omawiane w nich zagadnienia. Nie do przecenienia jest wartość poznawcza prezentowanej książki. Szczególne znaczenie w tej mierze mają spisy odnalezionych książek, które posłużyć mogą innym badaczom, zarówno historykom, jak i bibliologom w pracach analitycznych nad historycznymi księgozbiorami kościelnymi. Słowa podziwu i uznania należą się Autorce przede wszystkim ze względu na trud jaki włożony został w obszerną i długotrwałą zapewne kwerendę biblioteczną polegającą na przejrzaniu 50 tysięcy woluminów. Chylić czoła należy również przed niezwykle starannością i pieczołowitością Weroniki Pawłowicz w podjętych próbach odtworzenia zawartości i procesu narastania każdej kolekcji. Mając do dyspozycji szczątkowy materiał w postaci korespondencji, relacji, rachunków za książki, not dedykacyjnych i proweniencyjnych Autorka starała się ustalić źródła pochodzenia dzieł znajdujących się w księgozbiorze danego kapłana.

Książka Weroniki Pawłowicz jest ważnym i niezwykle interesującym studium z dziejów kultury intelektualnej Śląska drugiej połowy XIX i pierwszych dekad XX stulecia. Stanowi bowiem analizę księgozbiorów prywatnych duchowieństwa, zjawiska z jednej strony powszechnego, z drugiej zaś bardzo słabo jak dotąd zbadanego. Praca niewątpliwie pozwala budować obraz stanu intelektualnego śląskiego kleru w XIX i XX w. Biorąc pod uwagę zarówno rozmiar publikacji, jak i rozmach przeprowadzonej kwerendy archiwalnej i bibliotecznej, a zwłaszcza brak podobnej monografii w polskiej historiografii, recenzowane opracowanie uznać należy za przedsięwzięcie nowatorskie czy wręcz pionierskie.

---

¹⁵ Tamże, s. 409.